

СЕКЦІЯ 5
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 502.3

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-47>**Арестов С.В.**

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки природокористування
Одеського державного екологічного університету*

Arestov Serhii

*Candidate of Economic Sciences,
associate professor department «Environmental Economics»
Odessa State Environmental University*

**ВИЗНАЧЕННЯ БАЗОВИХ ПРИНЦИПІВ КОНЦЕПЦІЇ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ
ЕКОЛОГІЧНО-БЕЗПЕЧНОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

**DEFINITION OF THE BASIC PRINCIPLES
OF THE CONCEPT OF CONCEPT DEVELOPMENT
OF ENVIRONMENTALLY SECURITY TOURISM IN ODESSA REGION**

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуті базові принципи концепції сприяння розвитку екологічно-безпечного туризму в Одеській області. Проаналізовано та розглянуто обмеженість рекреаційних територій, що зумовлює необхідність пошуку шляхів їх розширення на основі формування нових сегментів ринку туристичних послуг, для чого доцільно переглянути можливості використання вже наявних територій. Розглянуті кількісні та якісні характеристики туристичного потенціалу ПФТ, особливості розміщення на території регіону визначають специфіку формування елементів територіальної організації туризму різних таксономічних рангів. Реалізація туристичного потенціалу ПФТ тісно пов'язана з його формуванням і відновленням. Чим більший потенціал сформований, тим вища його віддача у фазі реалізації. Тому етап реалізації туристичного потенціалу ПФТ є показником його ефективності. Водночас реалізація туристичного потенціалу ПФТ здійснює досить активний зворотний вплив на процеси формування, відновлення та нарощення.

Ключові слова: туристичний потенціал поліфункціональних територій, туристичний бізнес, природно-ресурсна основа територій, туристично-рекреаційні ресурси, природно-рекреаційний потенціал, природно-ресурсний складник, соціально-культурний складник.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены базовые принципы концепции содействия развитию экологически безопасного туризма в Одесской области. Проанализирована и рассмотрена ограниченность рекреационных территорий, что обуславливает необходимость поиска путей их расширения на основе формирования новых сегментов рынка туристических услуг, для чего целесообразно пересмотреть возможности использования уже существующих территорий. Рассмотренные количественные и качественные характеристики туристического потенциала ПФТ, особенности размещения на территории региона определяют специфику формирования элементов территориальной организации туризма различных таксономических рангов. Реализация туристического потенциала ПФТ тесно связана с его формированием и восстановлением. Чем больше потенциал сформирован, тем выше его отдача в фазе реализации. По-

этому этап реализации туристического потенциала ПФТ является показателем его эффективности. В то же время реализация туристического потенциала ПФТ осуществляет достаточно активное обратное влияние на процессы формирования, восстановления и наращивания.

Ключевые слова: туристический потенциал полифункциональных территорий, туристический бизнес, естественно-ресурсная основа территорий, туристско-рекреационные ресурсы, природно-рекреационный потенциал, природно-ресурсная составляющая, социально-культурная составляющая.

ANNOTATION

This article discusses the basic principles of the concept of promotion development of ecologically safe tourism in Odessa region. Restricted territories are analyzed and considered, which necessitates finding ways to expand them based on the formation of new segments of the tourist services market, which makes it advisable to review the possibilities of using already existing territories. The quantitative and qualitative characteristics of the tourism potential of the PFT are considered, the features of location on the territory of the region determine the specificity of formation of elements of the territorial organization of tourism of different taxonomic ranks. The realization of the PFT tourism potential is closely linked to its formation and restoration. The greater the potential generated, the higher its return in the implementation phase. Therefore, the stage of realization of the tourism potential of the PFT is an indicator of its effectiveness. At the same time, the realization of the tourism potential of the PFT has a rather active reverse effect on the processes of formation, restoration and extension. Health specialization is characterized by indicators of water and forest resources, climatic resources, lands of wellness and recreational purposes, houses and boarding houses, children's health camps, their staffing, income of villas of activities of recreational institutions and indicators of ecological comfort and ecological comfort destination, water and forest resources. Cognitive specialization is provided by the following resources: objects of the nature reserve fund, number of architectural and urban planning, sacral structures, museums and museum complexes, natural and geographical conditions, lands of nature and historical and cultural destination, density of roads and railways, number of hotels and their service provision, hotel

staff benefits, hotel and travel agency revenue, hotel development investment costs, environmental comfort and anthropogenic indicators. On the burden on land conservation and recreational purposes. Sports specialization is determined by the level of provision of water and forest resources, hunting grounds, hunting animals, natural and geographical conditions, recreational land, hotels and their services, hotel staff, revenues from hotel and hunting farms, investment costs for the development of hunting economy ecological comfort and anthropogenic load on recreational land, water and forest resources.

Key words: tourist potential of multifunctional territories, tourist business, natural-resource base of territories, tourist-recreational resources, natural-recreational potential, natural-resource component, socio-cultural component.

Постановка проблеми. Природні туристично-рекреаційні ресурси – це фактори, речовини і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для туристичної діяльності якісними та кількісними параметрами і є або можуть стати основою для організації відпочинку, лікування та оздоровлення людей, проведення екскурсій.

До них належать компоненти живої та неживої природи, що використовуються (або можуть бути використані в перспективі) як предмети виробництва, споживання туристичних послуг.

М. Гудзь, вивчаючи механізми ефективного використання потенціалу курортно-рекреаційних територій, структурує науково-методичні підходи таким чином:

- використання програмно-цільових методів та комплексних програм розвитку територій;

- використання таких інструментів реалізації регіональної політики, як адміністративно-управлінські, стримування розміщення нових підприємств у перенаселених районах, просторовий розподіл економічної діяльності, фінансове стимулювання діяльності, створення інфраструктури для розвитку туризму, стимулювання розвитку шляхом формування сприятливого бізнес-середовища;

- обґрунтування особливостей використання механізмів реалізації потенціалу курортно-рекреаційних територій на таких рівнях, як територіально-просторовий, підприємницький, домогосподарств.

Л. Черчик та Н. Коленда виділяють шість типів механізмів використання сукупного потенціалу територіальних рекреаційних систем: фінансово-економічний, організаційний, нормативно-правовий, екологічний, адміністративний, техніко-технологічний. Автори детально розписують інструменти кожного з них і зазначають обставини їх використання.

З позицій раціональності розглядає процес використання туристичного потенціалу Л. Матвійчук, яка узагальнила критерії, що характеризують механізм раціонального використання туристичних ресурсів (збалансованість, оптимальність, інноваційність, комплексність, рентабельність, туристична місткість, конкурентоспроможність, невиснажливність, результативність, безпека, екологічність). Проте автор зазначає, що «результатом раціонального вико-

ристання та охорони туристичних ресурсів має стати сталий розвиток туристичних ресурсів на основі врахування вищезазначених критеріїв раціональності», з чим важко погодитися, оскільки використання ресурсів повинно забезпечувати розвиток туристичної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку територіальних рекреаційних систем, оцінювання їхньої рекреаційної ємності та потенціалу територіальних робіт висвітлені у працях В. Азара, М. Багрова, Ю. Веденина, С. Генсирука, Л. Гринева, Т. Сафранова, С. Степаненко та інших.

Теоретичною базою цих навчальних програм є розроблення понятійного апарату рекреаційного та туристичного природокористування, методологічного інструментарію його досліджень та оцінок. Практичні результати містяться в розробленні механізмів управління природними потенційними територіями з цільовими послугами конкурентних переваг.

Залишаються дискусійними підходи до ідентифікації поліфункціональних територій (ПФТ), механізмів, що забезпечують розвиток та використання туристичного потенціалу. Водночас фактично необхідна участь у екологічному обмеженому факторі, що розвиває територію, формує механізм комплексного використання туристичного потенціалу.

Метою статті є обґрунтування теоретичних і методичних положень і розроблення базових принципів концепції сприяння розвитку екологічно-безпечного туризму в Одеській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виділяють етапи відтворювального циклу туристичного потенціалу поліфункціональних територій. Реалізація туристичного потенціалу ПФТ передбачає використання наявних можливостей на рівні допустимих навантажень на певні екосистеми. Проте туристичний потенціал можна використовувати по-різному. Зокрема, варто виділити кілька варіантів:

- 1) експлуатувати наявні ресурси, вже розвідані та задіяні в господарський обіг;

- 2) задіювати в обіг супутні ресурси в межах можливостей наявної туристичної інфраструктури;

- 3) освоювати нові ресурси, інвестуючи в розвиток інфраструктури, маркетинг;

- 4) здійснювати активне, цілеспрямоване удосконалення закладених природою характеристик ресурсів ПФТ для підвищення їхньої атрактивності, привабливаності, формування нових туристичних продуктів та туристичних потоків.

Відтворювальний цикл туристичного потенціалу ПФТ відбувається на певних етапах – формування, відновлення, нарощення, реалізації (рис. 1.1), які можуть бути взаємопов'язаними і взаємозумовленими, проте за певних обставин – не обов'язковими. Розвиток туристичного потенціалу ПФТ є ознакою кожного етапу відтворювального циклу та виявляється через удосконалення (поліпшення) його кількісних і якісних характеристик.

Реалізація туристичного потенціалу ПФТ не обов'язково передбачає проходження всіх етапів відтворювального циклу. Наведемо характеристики кожного з них.

Формування туристичного потенціалу ПФТ є досить складним завданням. Провівши певну аналогію, можна визначити сутність формування потенціалу ПФТ як процес ідентифікації та створення можливостей його структуризації та використання певних організаційних форм для стабільного розвитку туристичної діяльності, що забезпечить реалізацію конкурентних переваг ПФТ та ефективне відновлення її ресурсних складників [2].

Під час формування туристичного потенціалу ПФТ необхідно враховувати, що його складники мають відповідати тим туристичним послугам, на яких спеціалізується туристична фірма, і навпаки. Крім того, в процесі розвитку туристичної інфраструктури може з'являтися нова якість, якої не було до цього.

Тому туристичний потенціал ПФТ за результатами формування можна класифікувати за такими ознаками:

- за характером впливу на виробничі процеси (екстенсивні – збільшення кількості параметрів туристичного потенціалу ПФТ – та інтенсивні – мобілізація внутрішніх резервів території);

- за рівнями впливу на господарську діяльність (як сфера спеціалізації, як пріоритетний напрям діяльності, як допоміжна (другорядна) сфера діяльності);

- за результатами впливу (позитивний, що забезпечує конкурентні переваги території, вносить суттєву частку доходів території; та негативний вплив, що полягає в основному у збільшенні антропогенного навантаження на території, що призводить до їхньої деградації).

Формування туристичного потенціалу ПФТ залежить від її (території) індивідуальних характеристик; він формується під впливом їхніх якостей і таких складових частин, як природно-ресурсна, матеріально-технічна, соціально-культурна, інституційна (рис. 1.2).

Природно-ресурсну основу території формують туристично-рекреаційні ресурси та умови, для яких характерні певні просторові особливості та відмінності, здатність змінюватися з часом, формувати нову якість у результаті поєднання. Туристична цінність їх визначається здатністю задовольняти певні туристичні потреби, забезпечуючи контрастність із звичайним середовищем життєдіяльності людини. Для поліфункціональних територій характерні такі два критерії: місце відрізняється від звичайного середовища мешкання людини; наведено поєднання двох і більше різних у природному відношенні середовищ.

У таблиці 1.1 відображена компонентна структура природних туристично-рекреаційних ресурсів за функціональним підходом. Під-

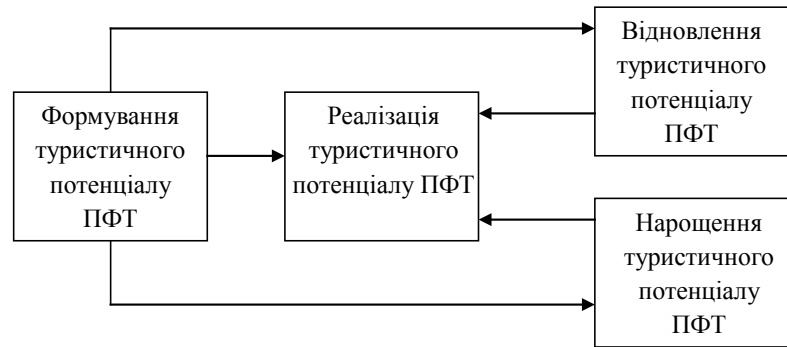

Рис. 1.1. Етапи відтворювального циклу туристичного потенціалу ПФТ

компонентою 1-го порядку є кліматичні умови, хоча в деяких працях клімат розглядається як ресурс. Загалом клімат, переважаючи погодні умови за сезонами визначають комфортність території для відпочинку та спорту. Основними характеристиками є температурний режим, вологість, кількість опадів та їх розподіл за місяцями, вітровий режим, інтенсивність ультрафіолетового випромінення, середня кількість сонячних днів на рік, а для зими – товщина і тривалість снігового покриву.

Крім цього, розглядаються природні та штучно створені людиною об'єкти, які відносяться до культурно-історичних пам'яток.

Основними зовнішніми чинниками, що визначають можливі обсяги задіяння туристичного потенціалу ПФТ, є: соціально-демографічні, що визначають структуру та кількісні параметри потреб і попиту на туристичні послуги; екологічні, що включають, з одного боку, рівень екологічного пресингу на територіях проживання, з другого – потребу в організації відпочинку та оздоровлення на екологічно чистих територіях; геополітичні, сутність яких у безпеці, відкритості та досяжності з урахуванням транспортної доступності.

Формування туристичного потенціалу ПФТ може відбуватися кількома шляхами:

- 1) стихійно;

- 2) згідно з історично сформованою економічною структурою та об'єктивними чинниками, характерними для певної території загалом, екосистеми зокрема;

- 3) цілеспрямовано.

Цей вибір зумовлено основною гіпотезою, згідно з якою формування кількісних і якісних параметрів туристичного потенціалу ПФТ визначається наявною та майбутньою структурою соціально-економічної системи певної території. Тому спочатку формуються сегменти ринку туристичних послуг відповідно до об'єктивного поєднання туристичних ресурсів з урахуванням їхніх якісних та кількісних характеристик, на основі яких або для освоєння яких створюються об'єкти туристичної інфраструктури з метою найбільш повного задоволення потреб суспільства на сучасному етапі його розвитку.

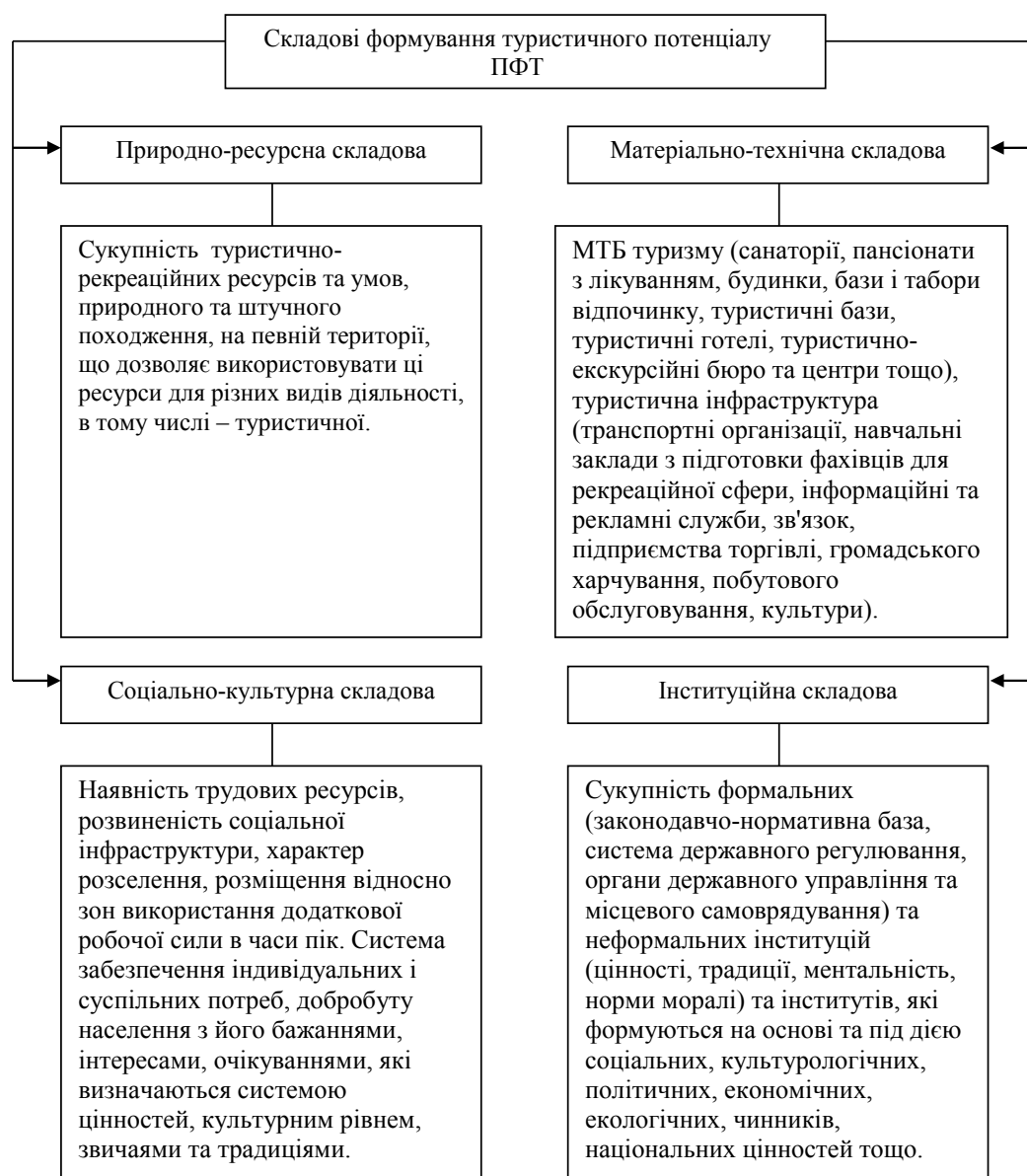

Рис. 1.2. Складники формування туристичного потенціалу поліфункціональних територій

Таблиця 1.1

Компонентна структура природних рекреаційних ресурсів

Компоненти	Підкомпоненти 1-го порядку	Підкомпоненти 2-го порядку	Функціональне призначення
Загальні	Кліматичні	Середньорічна температура, швидкість вітру, тривалість купально-пляжного періоду, товщина снігового покриву	Забезпечення сприятливих кліматичних умов для реалізації рекреаційних цілей
	Ландшафтні	Гірські масиви, лісо-озерні, степові, печери, урочища	Спортивний відпочинок
	Водні	Річки, озера, водосховища, ставки	Риболовний, спортивний відпочинок, водолікування, оздоровлення
	Лісові	Рекреаційного призначення, водоохоронні, ґрунтоохоронні, захисні	Лікування, оздоровлення, аматорські промисли, природно-пізнавальний, спортивний відпочинок
	Фауністичні	Тваринний світ, орніто- та іхтіорозмаїття	Рибальство, мисливство, пізнавальний відпочинок
Спеціальні	Мінеральні	Мінеральні води, лікувальні грязі, озокерит, соляні шахти	Лікування, реабілітація, оздоровлення, профілактика захворювань

З метою підвищення ефективності реалізації туристичного потенціалу ПФТ ключова роль відводиться його формам – екстенсивній та інтенсивній. Екстенсивна форма передбачає залучення до господарського обігу його кількісного складника, а інтенсивна характеризується введенням якісного складника.

Задіяння певних механізмів та інструментів використання туристичного потенціалу ПФТ вимагає:

- визначення факторів та оцінки їхнього впливу на стан туристичного потенціалу ПФТ;
- об'єктивної оцінки ефективності його використання;
- розрахунку резервів покращення показників використання;
- розроблення заходів щодо поліпшення (відновлення) втрачених атракцій та конкурентних переваг.

Проте в процесі експлуатації туристично-рекреаційні ресурси та умови можуть вичерпуватися, втрачати атракції, погіршуватися їхні якісні та кількісні параметри. Водночас можуть змінюватися потреби, можливості реалізації туристичних послуг.

Висновки. На основі узагальнення наявних підходів запропоновано авторське визначення сутності поліфункціональних територій як просторової цілісності, для якої характерні сприятливе поєднання природних ресурсів і умов для розвитку кількох видів економічної діяльності. Поліфункціональною територією доцільно вважати таку, природно-ресурсний потенціал якої здатен забезпечувати виконання кількох функцій, що можуть стати основою для розвитку різних видів економічної діяльності, забезпечуючи достатній рівень конкурентоспроможності порівняно з іншим способом використання території.

Обґрунтовано ознаки поліфункціональності територій: просторова обмеженість; розмаїття характеристик, що зумовлює можливість їх використання з різною метою; внутрішній потенціал багатофункціональності, зумовлений специфічним поєднанням природних ресурсів та умов; можливості виділення різних зон у межах однієї екосистеми, що дає змогу розвивати різні види діяльності на принципах невиснажливості та збалансованості; здатність забезпечувати виконання кількох функцій як пріоритетних; складність управління, іноді – некерованість процесів розвитку як єдиного цілого. Визначено основні принципи ідентифікації поліфункціональних територій як керівні положення, які визначають об'єктивні потреби та умови розвитку, що реалізує суспільство у процесі практичної діяльності: єдності, збалансованості, комплексності, рівноважності, превентивності, альтернативності, кооперування, ефективності. У роботі доведено, що критеріями ідентифікації поліфункціональних територій є переважаючі природні ресурси, що визначатиме їхню спеціалізацію; екологічність території; економіко-географічне розміщення; сучасна територіальна

структура; конкурентоспроможність основних сфер економічної діяльності; рівень кооперування різних сфер економічної діяльності; рівень розвитку інфраструктури певного типу; сучасна і перспективна потреба населення в результатах певної сфери діяльності (товари і послуги). Критеріями ефективності використання потенціалу поліфункціональних екосистем є економічний, соціальний, екологічний.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амітан В.Н., Ларіна Р.Р., Пілюшенко В.Л. Логістизація процесів в організаційно-економічних системах : монографія / Донецьк : Юго-Восток, 2003. 72 с.
2. Андреева Н.М. Научно-методический подход до диагностики та ранжуванню ресурсозберігаючих проектів: соціо-еколого-економічний аспект. Економіка та менеджмент. 2012. № 9. С. 10–24.
3. Буркинський Б.В. Экономико-экологические основы регионального природопользования : монография / НАН Украины, Ин-т пробл. рынка и эконом.-экол. исслед. Одесса : ИПРЭЭИ НАНУ, 2005. 575 с.
4. Вартанян А.В. Сертификация как инструмент оценки туристических предприятий в сфере экотуристической деятельности / Экономика и предпринимательство. 2013. № 5. С. 547–551.
5. Вартанян Г.В. Стратегії формування та реалізації туристичного потенціалу поліфункціональних територій / Економічні інновації : зб. наук. праць / НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. О., 2015. Вип. 60(3) С. 41–49.
6. Мельник Л.Г. Екологічна економіка : підручник. Суми : Університетська книга, 2002. 346 с.
7. Мельник О.В. Природно-рекреаційний потенціал у процесі моделювання оцінки рівня туристичної привабливості території / Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Природно-ресурсний потенціал в системі просторового розвитку : зб. наук. праць. Львів, 2004. С. 259–265.
8. Овсяннікова Н.В. Особливості менеджменту природоохоронних територій / Економіка, менеджмент, бізнес. 2010. № 1. С. 123–129.
9. Рубель О.Є. Інституціоналізація економіки природокористування : монографія / О.Є. Рубель ; [під ред. В.М. Степанова] ; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. Одеса : ІПРЕД НАНУ, 2014.
10. Самодай В.П. Актуальні аспекти розвитку екологічного туризму / Вісник ЛІЕТ. Серія Економічні науки. Львів, 2014. № 9. С. 232–236.

REFERENCES:

1. Amitan V.N., Larina R.R., Pilushenko V.L. (2003) Logistizaciya procesiv v organizaciyno-ekonomichnih sistemah [Logistics of processes in organizational and economic systems]. Doneck: Ugo-Vostok, p. 72. (in Ukrainian)
2. Andreeva N.M. (2012) Naukovo-metodichniy pidhid do diagnostiki ta ranjuvannu resursozberigayuchih proektiv: socio-ekologo-ekonomichniy aspekt [Scientific and methodical approach to the diagnostics and ranking of resource-saving projects: the socio-ecological and economic aspect]. *Economics and Management*, no. 9, pp. 10–24.
3. Burkinskiy B.V., Stepanov V.N., Harichkov S.K. (2005) Ekonomiko-ekologicheskie osnovi regionalnogo prirodopolzovaniya

- [Economic and environmental foundations of regional environmental management]. Odessa: IPREEI NANU, p. 575. (in Ukrainian)
4. Vartanian A.V. (2013) Serifikaciya kak instrument ocenki turistskikh predpriyatiy v sfere ekoturisticheskoy deyatel'nosti [Certification as a tool for evaluating tourism enterprises in the field of ecotourism] *Economy and Entrepreneurship*, no. 5, pp. 547–551.
 5. Vartanian A.V. (2013) Strategii formuvannya ta realizacii turistichnogo potencialu polifunkcionalnih teritoriy [Strategies for the formation and realization of tourist potential of polyfunctional territories]. *Economic innovation*, no. 60(3), pp. 41–49.
 6. Melnik L.G. (2002) Ekologichna ekonomika [Ecological economy]. Sumi: University book, p. 346. (in Ukrainian)
 7. Melnik O.V. (2004) Prirodno-rekriaciy'nyy potencial u procesi modeluvannya ocinki rivnya turistichnoi privablivoc'ni teritoriy [Natural-recreational potential in the process of modeling the assessment of the level of tourist attractiveness of the territory] *Socio-economic research in the transition period. Natural-resource potential in the system of spatial development*, no. 3, pp. 259–265.
 8. Ovsanikov N.V. (2010) Osoblivoc'ni menedjmentu prirodohoronnih nerritoriy [Features of management of protected areas]. *Economics, management, business*, no. 1, pp. 123–129.
 9. Rubel O.E. (2014) Institucionalizaciya ekonomiki prirodokoristuvannya [Institutionalization of the economy of nature use]. Odessa: IPREEI NANU. (in Ukrainian)
 10. Samoday V.P. (2014) Aktualni aspekti rozvitku ekologichnogo turizmu [Actual aspects of the development of ecological tourism]. *Visnyk LITET. Series of Economic Sciences*, no. 9, pp. 232–236.